

BEŞİNCİ MURAD İLE OĞLU SALÂHADDİN EFENDİYİ KAÇIRMAK İÇİN KADIN KIYAFETİNDE ÇIRAĞANA GİRMEK İSTEYEN ŞAHISLAR

İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

T. T. K. üyesi, Balıkesir Mebusu

Sayın Bay S. K. İrtem'e

İkinci Abdülhamid'in cülûsundan takriben iki buçuk ay sonra yani 1876 senesi ikinci teşrininin son yarısı içinde Sultan Murad'ı Çırağan sarayından alarak Avrupaya kaçırmağa teşebbüs edilmiş ise de zamanında haber alınan bu teşebbüs akîm kalmıştır. Ben bu hadise münasebetiyle elde ettiğim bir vesikaya mukaddime olmak üzere aşağıdaki malûmatı veriyorum.

Abdülhamid'in cülûsu üzerine hal' edilen Sultan Murad, pâdişahların ikametine mahsus olan ve Beşiktaş sarayı da denilen Dolmabahçe sarayından Çırağana nakledilmiş ve yeni hükümdar da Dolmabahçeye yerleşmişti.

Henüz hasta bir halde bulunan Sultan Murad'ın taraftarları faaliyete başlayup kendisinin hâl-i sıhhatte olduğunu İstanbul halkı arasında işâa eylemişlerdi; bu sözler halkın dedi kodusunu mucip olup iki hali خلع vak'asında bulunmuş olan Mütercim Rüştü Paşa ile Şeyhulislâm Hasan Hayrullah efendinin iş başında bulunmaları yeni Pâdişahı korkuttuğundan Abdülhamid biraderi Sultan Murad'ı tekrar muayene ettirmeğe lüzum hissetmiş ve Murad'ın tedavisine memur Mepyo, Atıf Paşa, Monçeri ve Kapolyon taraflarından yapılan muayenede Sultan Morad'ın hakikaten hasta olduğu görülüp müşterek bir rapor verilmişti¹. Abdülhamid bu sıralarda biraderinin tekrar hükümdar olması için propağanda yapan bâzı adamları tevkif ettirüp yanına çağırarak gûya anlara:

“Sizin biçare biraderimin ahval-i sıhhiyesi hakkında mugayir-i hakikat haberler işâa etmiş olduğunuzu işittim. Sizi ayıplamam, kendisinden ötedenberi iyilik gördüğünüz için şimdi sadakat

¹ Abdülhamid-i sâni ve devr-i saltanatı. s. 135, 136.

göstermeniz ve şifayap olmasını arzu etmeniz tabiidir; onun iyi olmasını ben de can ve gönülden arzu ederim; fakat verdiğiniz haberler doğru değil; anın için sükût etseniz daha iyi edersiniz.,,

Diyerek bunlara birer memuriyet vermek suretiyle bu propagandanın önüne geçmiş imiş ¹.

Abdülhamid, bu propagandacıları susturmak suretiyle işi hal ettim sanırken günün birinde Sultan Muradı kaçırmak isteyen ve filiyata geçen bir zümre ile karşılaşmıştı; bunlar sabık hükümdar ile oğlu Salâhaddin efendiyi kaçırıp Avrupaya götürecekler ve orada Murad'ın halinin şer'a ve kanuna muvafık olmadığını ve Muradın meşru hükümdar tanınmasını ve Abdülhamidin saltanatı gasbetmiş olduğunu bir beyannâme ile ilân eyleyeceklermiş ².

Bu işe yâni Sultan Muradı kaçırmaya iptida teşebbüs ile saraya girerek Sultan Muradla görüşen ve kaçmak programını tertip eden, kuvvetli ihtimale göre İngiliz konsolosu baş tercümanı.... İstavridisin biraderi.... İstavridis imiş ³; bu, Çırağan sarayı yakınında birinci feriyeye kısmında oturan şehzâde Kemaleddin efendinin dairesine gelmiş, buradan, Çırağan ile gizlice muhabere etmiş ve bu muhabereden sonra günün birinde çarşaf giyerek Kemaleddin efendinin iki kalfası arasında Çırağana girmişti ⁴.

İstavridis sarayda bir gece kalmış, Sultan Muradın dairesinde yatmış, o gece sabaha kadar ikisi kaçmak için plan hazırlamışlar.

¹ Bunlar Sultan Murad'ın harem kâhyası topal Süleyman Efendi ve kâtiplerden Seyid Bey ve Raif Efendi ile beraber on kişi imiş (Abdülhamid-i sâni ve devr-i saltanatı, s. 636).

² Bu beyannâmeyi hükümet elde etmiş (Abdülhamid-i sâni ve devr-i saltanatı, s. 138).

³ Bay Ziya Şakir bunun bizzat konsulato baş tercümanı İstavridis olduğunu söylüyor. Ben metinde Ebüzziyanın kaydını tercih ettim.

⁴ Ebüzziya Tevfik beğin, Süleyman Paşa zade Sami Beğe bildirdiğine göre İngiltere konsolosu İstavridis bir çarşafa hürünerek bir takrib Çırağana girip Sultan Murad'la görüşmüştür (Süleyman Paşa muhakemesi - zeyl kısmı s. 16). Ziya Şakir, Filizten Hanımdan naklen şehzade Kemaleddin Efendinin Feriyedeki dairesinden orta boylu, son derece zayıf küçük siyah sakallı gayet nazik bir Türkün girdiğini beyan ediyor ve bunun Ali Şefkati olması ihtimalini söylüyor; halbuki Ali Şefkati zayıf olmayıp balık etinde olduğundan bu girenin başka birisi olması icabeder; Ebüzziya Tevfik Bey merhumun, İstavridisin çarşafı saraya girip Sultan Murad'la mülâkatini söylediğine göre Çırağana girenin bu rum tercüman olması ihtimali kuvvetlidir. Bundan dolayı ben metinde öyle gösterdim.

Bu plâna göre sarayın karşısına bir İngiliz gemisi gelip demirleyecek ve bu geminin geldiği gün Sultan Muradı kaçırmağa memur olanlar bir takrip Çırağana girecekler ve gece yarısı gemiden fenerle saraya bir işaret verilecek ve bir de sandal gönderilecektir. Gemiden verilen işaret üzerine saraya girmiş olanlar Sultan Muradı alup yavaşça rıhtıma inecekler, oradaki nöbetçilerden birisini güzellikle veya zorla elde edüp sandal ile Sultan Muradı İngiliz gemisine götüreceklermiş.

Çırağana giren İstavridis, Sultan Muradla bu plâni tertip ettikten sonra ertesi günü yine Kemaleddin efendinin dairesinden çıkup gitmiş¹.

O sırada İstanbulda bulunup mütercim Rüştü Paşa kabinesinde Şûray-ı devlet reisi bulunan Midhat paşanın rivayetine göre müteşebbisler kadın kıyafetinde saraya girüp Sultan Muradı, sarayın önünde duran İngiliz vapuruna değil Rus vapuruna bindirüp Odesaya kaçıracaklar ve Murad oradan saltanat hakkını iddia edecekmiş; bunlar dört kişi olup içlerinden birinin İstavridis olduğu anlaşılmıştır. Kapuda duran nöbetçiler bu kadınlardan birinin peçesinin altında uzun bir sakal görüp şüphe ederek hepisini tevkif etmişlerdi².

Üçüncü bir rivayet de, bunlar Sultan Muradı değil, oğlu Salâhaddin efendiyi kaçıracaklarmış. Şehzâde bir kapalı araba ile Beyoğlunda Rus sefarethanesine götürülecek ve sonra münasip bir zamanda Rusyaya kaçırılıp vaktiyle Şeyh Şamilin oğluna yapıldığı gibi kendisine beylik verilecektir. Salâhaddin efendinin kaçırılmasına karar verilince evvelâ saray kapısına iki kadın gelmiş; bunlar vâlîde sultanı görmek istemişler, kapıcılar vâlîde sultanın meşgul olduğunu söyleyerek bunları bekletmişler; o sırada dışarıda bir araba durmuş içinde Rum İstavridis ile bir Lehli varmış; bunlar bilinerek tevkif edilüp Beşiktaş sarayına damad Mahmud paşanın yanına götürülüp isticvap edilmişler ve

¹ Beşinci Muradın hayatı s. 154; ilâ 156 Filizten hanımın rivayeti bu suretle saraya girenin kibar bir Türk olduğu suretinde ise de bunu tevsik edemediğim için ben bu saraya giren adamın İstavridis olduğu ihtimaline binaen şüpheli olarak metinde öyle gösterdim.

² Abdülhamid-i sâ'n ve devr-i saltanatı, s. 138.

yukarıda yazdığımız şekilde cevap vermişlerdir ¹.

Bu birbirini tutmayan üç rivayetten Midhat paşaya atfedileninin doğru olduğu Sultan Muradın vâlidesinin, Muradın hemşiresi olan sultana gönderdiği 1293 tarihli bir mektubdan anlaşılıyor. Bu mektubun suretini yazmadan evvel bu işin ne suretle duyulduğuna dair olan rivayetleri de söyleyelim:

Bay Ziya Şakirin, gözde saraylılardan Filizten hanımdan naklettiğine göre mes'ele şöyle duyulmuştur:

Fethi Paşazâde damad Mahmud Paşa, Sultan Murad taraftarlarından olup şehzâde Kemâleddin efendinin dairesine de devam edermiş. Bu münasebetle Sultan Muradın kaçırılacağını kendisine açmışlar; fakat o sırada bir mes'eleden dolayı Sultan Hamid, damad Mahmud paşayı tazyika başlamış ve o da gûya padişaha:

“Benimle uğraşacağınıza asıl düşmanlarınızla uğraşınız, yakında sabık hâkâmı kaçıracaklar, başımıza büyük işler açacaklar.”

diye söylemiş; Pâdişâh bu cüretkârlığa inanmamak istemiş, el altından tahkikat yaptırmış ise de bir ipucu elde edememiş ve Mahmud paşayı saraya çağırarak isticvab etmiş ve bu mes'elenin hakikatini meydana çıkarmasını irade eylemiştir. Pâdişaha sadakatini göstermek ve müddeâsını isbat etmek isteyen Mahmud Paşa, Çırağan sarayına yedi, sekiz tüfenkçi yerleştirmiş ve bunlara lâzım gelen talimatı vermiş ve Kemâleddin efendinin dairesine sık sık devam ederek Sultan Muradın kaçırılacağı zamanı öğrenmiştir.

Çırağan sarayı kapısına memur edilen tüfenkçiler, kurnazlık ederek saraya girüp çıkana pek aldırış etmeyüp müsamahakâr davrandıkları zannını vermişler; günün birinde Çırağanın kapısında bir araba durmuş, içinden çarşafli dört kadın inmiş, bunlardan biri Kemâleddin efendinin saraylılarından imiş. Bu saraylı, kapıcılara vâlide sultanı ziyarete geldiklerini söylemiş; tüfenkçiler bunlara “buyurunuz şu odaya giriniz içeriye haber verelim,” diye gelenleri kapının yanındaki küçük odaya almışlar ve sonra hep birden odaya dalarak tabancalarını çekip bu ziyaretçilere çevirmişler ve

¹ Bu kaçırmada işinde Adliye nezareti memurlarından Üsküdarlı Mehmed efendi, Maliye nezareti memurlarından Hüsnü bey kullanılmış. Bunlar Beşiktaş zabıtası memurlarından Arif bey isminde birine üç yüz lira vererek yardımını temin etmişlerdi (Abdülhamid-i sâni ve devr-i saltanatı 136).

yüzlerini açtırıp kendilerini yakalamışlar ve ellerini bağlayup Beşiktaş sarayına göndermişlerdir ¹.

Mirât-ı Hakikat'te de bu vakadan bahsolunmakta ve Sultan Muradın bir akşam ikametgâhından alınarak İngiltere sefreti vasıtasıyla Londra'ya kaçırılmasına teşebbüs olunup bir aralık İngiltere sefreti tercüman yamaklığında bulunmuş olan bir Rum ile iki, üç kişinin çarşafına bürünerek Çırağan sarayı dahilinde tutuldukları kısaca beyan edilmektedir ².

Diğer bir rivayete göre Sultan Muradın kaçırılması işini Çırağan kadınlarından bâzıları biliyorlarmış. Sultan Muradın eski gözdelelerinden biri, bu sırrı, kendisiyle pek sıkı ve samimî görüştüğü Sultan Hamid cariyelerinden birine hikâye etmiş ve keyfiyyet bu suretle anlaşılacak tertibat alınmış ve İstavridis ile arkadaşları yakalanmışlardır ³.

Filizten hanımın bâzı eski kalfalardan naklettiğine bakılırsa -ki bu nakli *Mirât-ı hakikat* müellifi de teyit etmektedir- Sultan Muradın Çırağandan kaçması işinin Damad Mahmud Paşa tarafından Abdülhamid'e yaranmak için tertib edildiği anlaşılıyor ⁴. Bu husus hakkında *Mirât-ı hakikat* şöyle diyor ⁵:

“Çırağın sarayında karı kıyafetinde tutuldu dedikleri herifleri oraya sokan ve sonra ele geçirdik diye feryad eden mabeyin müşiri Damad Mahmud Paşa olduğu muahharen tahakkuk eylediğinden bu ilkaâtın başlangıcı o misillü müteneffizanın mücerret Pâdişahi havf ve telâşa düşürerek muhafaza-i nefsi için kendilerinin vücuduna muhtaç eylemek ve o tarik ile cah ve ikballerini vikaye ve îlâ etmek tasavvurundan ibaret idi...,”

¹ Bu vak'ayı, Filizten hanım Kleanti komitesiyle karıştırmış ve o suretle anlatmış ise de öyle olmayup vaka Abdülhamidin saltanatının ilk aylarına aiddir.

² *Mirat-ı hakikat* c. II, s. 39.

³ Abdülhamid-i sâni ve devr-i saltanatı, s. 138.

⁴ Filizten hanım şöyle naklediyor: «Bilmem yalan bilnem gerçek günahı söyleyenlerin boynunda kalsın; bu mes'eleden bahseden eski kalfalardan bâzıları Mahmud Paşa hakkında iyi söylemezlerdi, onu âdeta iki yüzlülükle itham ederlerdi, hattâ efendimizin kaçmağa hiç bir niyeti yoktu; zâten tabiati böyle şiddetli hareketlere müsait değildi; fakat damad Mahmud Paşa ne yaptı yaptı, bir manavra çevirdi Abdülhamide yaranmak için bu mes'eleyi bizzat tertip etti derlerdi» Beşinci Muradın hayatı s. 157.

⁵ *Mirat-ı hakikat* c. II, s. 39.

Bu hâdisenin kahramanlarından birisi İstavridisi ve diğeri Lehli adam Mihaloviski isminde Prodos mason bacasının nazır-ı evveli olup diğeri ikisi malûm değildir ¹. Eğer mütebaki iki kişi Türk ise onların da yukarıdaki bir notta ismi geçen maliye nezareti memurlarından Hüsnü bey ile adliye nezareti memurlarından Üs-küdarlı Mehmed bey olması iktiza eder. Bunların Mahmud Paşa tarafından Dolmabahçe sarayındaki isticvablarında Mehmed ve Hüsnü beyler (şeytana uyduk) diye cevap vermişlerdir. Ebuzziya Tefvik beğın yazdığına göre İstavridis iki üç ay kadar umumî hapisanede meriyyühâtır odasında tevkif edilmişti, hattâ Namık Kemal bey ile Teodur Kasap efendi de burada mevkuf bulunup İstavridis ile görüşürlermiş. Ebuzziya, Kemal beği ziyarete gittiği zaman İstavridisi de orada görürmüş ². Yalnız Ebuzziya merhum, Midhat Paşanın Birendiziye tebidinden birkaç gün evvel İstavridisin Çırağana girdiğini söyliyorsa da vaka epey zaman evvel ve hattâ Midhat Paşanın sadaretinden önce olup bu meseleye dair neşredilen suretini aşağıya koyduğum üstü örtülü hükümet beyannamesi de bizim mütaleamızı teyid eder :

1 kânunuevvel 1292 (13 birinci kânun 1876 ve 26 zilkâde 1293) tarihli resmî beyannâme :

Geçenlerde bazı bedhâhan tebdil-i kıyafetle Çırağan Sarây-ı âlisine dühul kasdı için ol canibe azimetleri istihbar olunması üzerine ahzû tevkif olunup icray-ı tahkikat ile merkurmlar istintak edildikte keyfiyyet mahz-ı isaet olduğu anlaşıl原因 olarak merkur müfsitler hakkında mücazat-ı lâzıme derdest-i icra bulunmuş olmağla beyan-ı hale ibtidar kılındı ³.

* * *

1 — Yukarıki mütaleayı hulâsa edecek olursak Sultan Muradla oğlunu Avrupaya kaçırmak için bir teşebbüs yapılmış, pılan

¹ Bay Ziya Şakir, İstavridis ile Lehliyi zikrettikten sonra Kleanti Skaliyeyi de gösteriyorsa da henüz o tarihte Skaliyeyi daha sahneye çıkmamıştı.

² Süleyman Paşa muhakemesi(zeyl kısmı) s. 16 Ebuzziya Tefvik beğden sorduğu bir sual üzerine merhumun Süleyman Paşazâde Sami beye verdiği cevaptan.

³ Süleyman Paşa zade Sami Bey merhum, Sabah gazetesinde gördüğü bu resmî ilânı Kleanti - Aziz Bey komitesine ait zannederek Süleyman Paşa muhakemesi isimli eserinin 59 uncu sahifesinde not olarak kayıt etmiş isede sonradan gene kendisi bunun doğru olmadığını tahkik eyleyerek aynı eserin zeyil

حورم من بدم نغم حلاوت
 اشغاره انا قولی کوزه سیرک قنار اینم محمد بن علی
 ربه انوره عقیق بزوانه دولوزنه عقیق هزاره زین منعم
 ای انتم شش منسک برنده بزبان کوه ادا، قوزنه
 خا لیل کوزنه طه دایب خطیمه کوزنه کوبا اوزنه زیند
 انقدیم روسیه قناجر خطمسه ده مافور لوزنه کوه ادا
 در بوم سلسله بر سرادک مله دولته زخافن وادور کوه
 اوزنه روسیه قناجر راه بونه خادقاها ایله نولمسه
 اوزنه هم کوزنه یورسیه یانیشده رهنیم اوزنه
 انقدیم ای بابیلر ایله جوده بونین بابیلر
 هکس اهلشکر اوزنه اوزنه اوزنه اوزنه
 انسور دولتی ر اعور قایا لوزنه اوزنه
 بونین این قانماشته بیله خادقا اوزنه اوزنه
 باقونه اوزنه اوزنه اوزنه اوزنه اوزنه
 نفعی منصفی مامورینه وازانفر اوزنه اوزنه اوزنه

۱۹
 ۱۱۴
 کوی قوزنه نوزنه باقیب همنه دالده نوزه ده دو ویر
 همنه اوزنه بوله کیزی اوزنه ده باقه فالیه حکره کینه
 یکسینه دیرنه جانم کچه قوزنه برهنه نیم نیل قنا ویر اکلده
 دیر ایشتم اوزنه کیم ایش بزم قوزنه دالده دالفری ایشتم
 دیر حورم ایکنی قنا ییلوم انغم دیرکی ایشتم اوزنه
 دیر قنا قایانه اوزنه ایشتم دیرنه اوزنه نخت اسغه
 نخت قوزنه دیرنه اوزنه دها بلور کله بر جوی دیرکی
 نیره قنا نولمه نوزنه سوی کله شهن اوزنه کتخلین
 نلیب اوزنه طوره واره شاشتم نفعی اوزنه جود تیلور
 دیرم اوزنه بلور نغم حورم اوزنه کوزنه کوزنه جواره
 دیرم اوزنه جیغیه کیمیل وای بارقل اوزنه
 بار اولک بولور دوزر معازنه شکر زنده دیر حورم اوزنه
 طاقه باقونه اوزنه اوزنه طوره دم جودنه طبعی اوزنه
 ایشتم دیر ایشتم اوزنه طاقه باقونه اوزنه اوزنه
 جودنه حکره انغم کوزنه اوزنه اوزنه

Beşinci Murad'la oğlu Salâhaddin Efendi'yi Rusya'ya kaçıracaklarına dair V. Murad'ın annesi tarafından Sultanlardan adı bilinmiyen birisine yazılan mektup Belleten, C. VIII.

Beşinci Murad

tertiple edilmiş, bu tertibe göre kadın kıyafetinde saraya girmek isteyenler yakalanmışlardır.

2 — Bir rivayete göre bu tertibat yapıldıktan sonra saray müşiri Damad Mahmud Paşaya haber verilmiş, diğer rivayete görede Sultan Muradı kaçırmak işini Damad Mahmud Paşa düzerek Pâdişahı avcu içine almak istemiştir.

3 — Bu vak'a 1876 birinci kânun başlarında veya ikinci teşrin sonlarında olmuştur.

4 — Bu hadisenin 1878 deki *Kleanti Skaliyeri - Aziz bey* komitesiyle alâkası olmayıp andan epi zaman evveldir.

5 — Beyannâmeğe göre tutulanlar hakkında o tarihte henüz bir karar verilmemiş ve verilecek cezanın derdest olduğu zikredilmiştir.

6 — Valide Sultanın mektubundan da bu işin mürettep olduğu anlaşılmalıdır.

* * *

Sayın Süleyman Kâni İrtem, bu vak'anın hangi tarihte yapıldığını bilenlerin yazmasını arzu buyurdıklarına binaen bu makaleyi muhterem üstada ithaf ediyorum.

Hadiseğe dair Valide Sultanın, Beşinci Murad'ın hemşiresine gönderdiği 1293 H tarihli mektubunun sureti¹:

Sevdiğim gözüm, ciğerim Hazretleri

İstifsare Ağa kullarını göndermişsiniz, teşekkür ederim. Bihamdillâh-i Teâlâ bildiğiniz vech üzere afiyetleyiz ve zât-ı Devletlerinin afiyet haberlerinden dahi memnunum. Ey Efendim şaşmaz mısınız, bundan bir kaç gün evvel kapumuza bir takım Çarlular (Carlular, Çarşafılular) gelmişler, tutup zabtiyeye götürmüşler, gûya Efendimizi ve Salâhaddin Efendiyi Rusyaya kaçıracaklarmış da memurlar tutmuşlar; Allah akıl versin. Sultan Murad'ın millete ve devlete

kısımında (s. 16) tashih etmiştir. Muhterem Bay Süleyman Kâni İrtem üstadımızın vak'alar arasındaki mübayenet nazar-ı dikkatini celbetmiş fakat kendileri de mütereddi olarak şüpheyi halledememişlerdi (Saray ve Bab-ı âlinin iç yüzü tefrika numarası 351 ilâ 354). Elimize geçen Sultan Murad'ın validesinin mektubu bu vak'anın *Abdülhamid ve devri saltanatı* isimli eserde gösterildiği gibi Abdülhamid'in cülusundan bir kaç ay sonra olduğu anlaşılmalı ve Mirat-ı hakikatın ifadesi de bunu göstermiştir. Abdülhamid, ancak bu vak'adan sonra Yıldız'a çıkmış olup Ali Suâvi ve Kleanti Skaliyeri - Aziz Bey cemiyetlerinin faaliyeti Padişah Yıldızda bulunduğu sırada vukua gelmiştir.

¹ Fotografi makalenin sonuna konmuştur.

ne ihaneti vardır ki hasmi olan Rusyaya kaçsın; Vallah buna kakkaha ile gülmelidir olkadar; hem kendileri bu desiseyi yapmışlar ve hemde bizim üzerimize atmışlar. Bâri yaptılar yapacak yolunda yapı idiler. Ne fayda böyle bir desiseyi herkes anlamışlar utansınlar. Allah onları daha cihâna rezil etsin. Zavallı bizim ağızımız kapalı bir şeyden haberimiz yok, kendi derdimizle. Bunların da işi kalmamış da böyle fesatlıkla uğraşıyorlar. Ortalığa baksın daha iyi olur; eulâdim ne yapmış ki kaçsın. Kapuların miftahı memurlar da ve etrafımız kordon olduğu (olduğunu) cihan işitmiş de bu Çarlular duymamışlar mı? Böyle serbest kapıya gelip biz içeriye gireceğiz demişler. Gün ortası böyle şey olur mu? Zabtiye miralayı hiç gelmeyip o gün kapının önünde oturup hemen Çarlular geldiği anda yasaktır deyip bâdehû eline ve ayağına bakıp ve yüzünü açıp baktıktan sonra hiç bir şey demeyip arabaya bindirip mabeyne götürmesi bu ne rezalettir ki kendü işine bakmayup müfsitlikte geziyor ¹. Vallah pek büyük ayıptır, doğrunun muîni Allahtır; her ne ki bize fenalık tertip ediyorlar ise kendü başlarına getürsün. Artık bu dünyada bizim başımıza gelmeyen kalmadı; cümlesi Cenab-ı Hakkın cilvesidir; Allah şerlerinden bizi ve sizi muhafaza buyursun da sabrını da ihsan eylesün âmin. Doğrusu tahammül olunacak şeyler değildir. Allah Allah Allah ol kadar. Böyle bir hasta ² nereye kaçar? ve hem eyü olsun niçün kaçacaktır?

Cuma günü ikinci ve üçüncü kurenâsı istifsare geldiler ³ efendimiz de yüzlerine bakmayup heman validem nerededir? diyerek heman uzun yola (apdesthane) girdi. onlar da baka kaldılar. Sonra giderlerken ikisine dedim ki: Canım geçende kapumuza bir takım tebdil-i kıyafetle erkekler gelmiş diye işittim, onlar kimler imiş? bizim Kordon Altında olduğumuzu işitmemişler mi? diye sordum. İkinci kurena bilmiyorum efendim dedi. Üçüncü evet efendim bir takım kalpazan adamlar imiş, derdest olunup taht-ı istintaktadırlar, ne olduğu daha belli değildir cevabını verdi. Ben de karşılık, burası saray değil mi? şehir evi midir ki kalp adamlar geliyor; vallah şaştım taaccüb olunacak şeylerdir dedim. Allah bilir

¹ Bu târiz Abdülhamide mi? yoksa Mahmud Paşaya mı? malûm değil.

² Bu tarihte Sultan Muradın hasta olduğu açıkça görülüyor.

³ Sultan Hamidin Kurenasından ikisini istifsar-ı hatıra yollaması bir gösteriş olup hakikatte sarayda olup olmadığını kontrol etmek içindir.

efendim mahcup oldular; şöyle ki ziyade cevaba muktedir olamadılar; çıkup gittiler; vay yazıklar olsun biraderlik böyle mi olur? ¹ maazallah şerlerinden. Bu husus için Sadr-ı âzama kâğıt yazmak istedim ise de yine durdum; çünkü tıpkısını duymuşlar imiş diye işittim. Eğerçi yazmaklığımız icabederse bildiresiniz efendim güzelim bâki dua. 25 sene 93 ².

Valideniz

¹ Abdülhamide târiz ediyor.

² 1293 senesinin hangi ayının yirmi beşinci günü olduğu gösterilmemiştir. Yukarıda sureti yazılı beyannamenin tarihine nazaran bunun hierî zilkade ayı olması muhtemeldir.

